

Birinci Dünya Savaşı'na giden yol:

KÜÇÜK ASYA ETRAFINDA MÜCADELE VE TÜRKİYE'NİN TAKSİMİ MESELESİ-III

Yazan: Mihail Pavloviç Veltman
Tercüme. M. N.

VIII. Rusya'nın Türkiye'deki iktisadî rolleri

Daha önce de belirttiğimiz gibi Rusya, İngiltere ve Fransa'dan farklı olarak Bağdat projesine karşı inatçı bir şekilde mücadele ve ancak Rus diplomasisinin kendi vesaitiyle Alman demiryolunun ilerlemesine mani olmayacağını anladığı hallerde geri çekiliyordu. Kuzey Anadolu'da Fransız demiryolu projelerinin gerçekleşmesine mani olmak kolaydı. Lâkin Alman projesinin gerçekleşmesine mani olmak çok zor ve bazen de imkânsızdı. Son on yıl zarfında çok ilerlemiş olan Alman demiryolu inşaatına karşı Rus burjuvazisinin gösterdiği husumetin sebepleri şunlardır: Evvelâ, Rus hükûmeti öteden beri Türkiye'nin iktisaden geri kalmış bir memleket hâlinde kalmasını esas vazife olarak görmekteydi. Birçok Rus gazeteleri, Rus ve Türk menfaatlerinin uyumsuz olduğunu açıktan açığa yazıyorlardı. Meselâ Moskova burjuvazisinin gazetesi olan *Ruskoye Slovo*, **Bükreş Antlaşması** münasebetiyle *Rusya ve Türkiye* başlığıyla yazdığı bir ma-

Vitte.

kalede şunları dile getiriyordu: "Avrupa'ya sağlam bir şekilde ayak atmış kuvvetli bir Türkiye mutlaka buhranlı zamanlarda Rusya'ya arkadan hücum edecek tehlikeli bir düşman olacaktır. Rusya'nın ve Türkiye'nin menfaatleri son üç asır zarfında daima birbirine zıttı. Bir Rus-Türk yakınlaşması kesinlikle mümkün değildir."

Türkiye'de demiryolları inşası, bu memleketin iktisaden ihyasına, yalnız ülke bütünlüğünü müdafaa değil aynı zamanda Orta Asya'da, İran'da, Rusya ile nüfuz mücadelesine girişmeye kadir kuvvetli bir devlet hâlini kazanmasına sebep olabilirdi. Müteşebbisleri ister Fransız, ister İngiliz ve ister Alman olsun, Rus hükûmeti daima herhangi bir demiryolu projesine düşmandı. Bundan fazla olarak Rus hükûmeti, 1889 yılında Anadolu'nun kuzey ve

kuzeydoğusunda demiryolu inşaatının imtiyazını, sadece kendisine ait olmak üzere Türk hükûmetinden aldıktan sonra, Türkiye'de gerek Rus ve gerek ecnebi sermayesiyle bir tek kilometre inşa etmedi. Bu imtiyazdan, ancak müttefik Fransa'nın ve dost İngiltere'nin bu mntıkada herhangi bir demiryolu inşasına müsaade etmemek için yararlandı. Rusya bu gibi inşaat teşebbüslerini, Rus menfaatine ve dostluğa aykırı bir hareket gibi görmekteydi.

İkincisi, Bağdat projesi, başlangıcından itibaren Rusya'nın resmî ve gayri resmî basını tarafından şiddetli hücumlara maruz kaldı. *Novoye Vremya* gazetesiyle o zamanki Maliye Bakanı Vitte'nin¹ yayın organı olan *Vestnik Finansov* adlı maliye mecmuasında çıkan birçok makalenin esas fikri, Bağdat hattının Sibirya hattıyla rekabet edeceği tehlikesiydi. 1900 yılının 9639 numaralı nüshasında *Novoye Vremya* gazetesi şunları yazıyordu: "Asya ile Avrupa arasındaki ilişkiler için daha kısa ve bundan dolayı daha seri ve çoğu zaman daha ucuz yeni bir hat vücuda getirmekle Almanlar bizim Sibirya hattımızın önemini azaltacaktır."

Üçüncüsü, Rusya'nın ziraat erbabı, Anadolu'da ve Irak'ta demiryolu yapımının Türkiye'ye, yakın bir zamanda, buğday ve diğer tarım ürünleri hazırlayan bir memleket sıfatıyla dünya pazarlarında yer alarak Rus tarım ürünlerinin tehlikeli rakibi olma imkânını vereceğinden endişe etmekteydi.

Dördüncüsü, Bağdat demiryolu, Rus resmî çevreleri tarafından 1889'da ileri sürülen büyük Avrupa-Hindistan yolu projesine balta vuracaktı. Bu muazzam projede teklif olunan demiryolu, İran'ı baştanbaşa geçerek Rus demiryollarına ulaşacaktı. Böylece Petersburg, İran Körfezi ve Hindistan'la kesintisiz bir hatla bağlanacaktı. Birçok Fransız yazarlarının haber verdiği gibi Rusya Maliye Bakanı

¹Kont Sergey Yulyeviç Vitte:1849-1915 (Ed.).

Vitte, İngiliz ve Fransız devlet adamlarıyla yaptığı müzakerelerde Alman demiryolunun bir karşılığı olmak üzere Petersburg-Moskova-Orenburg-Merv-Bombay hattının yapımı meselesini defalarca kurcalamıştı. Hatta Viktor Berar'ın söylediklerine göre Rus Maliye Bakanının 1903'te gözden düşmesinin gerçek sebeplerinden biri, Almanya'nın Anadolu'daki demiryolu projelerine karşı gösterdiği mukavemet olmuştu.

Beşincisi, Karadeniz Boğazı'ndan İran Körfezi'ne kadar çelik şerit gibi uzanacak olan Bağdat hattı, Rusya'nın Filistin'deki mukaddes yerlere, İstanbul'a, İskenderun'a, Akdeniz'e ulaşmasına ve Rusya'nın 'Yakın Şark Meselesi'ndeki 'büyük ve tarihi' emellerinin gerçekleşmesine mani olacak korkunç bir müstahkem hat vazifesini görecekti.

IX. 1914 Baharında Büyük Harp patlayınca

En önemli Avrupa devletlerinin Küçük Asya'daki siyasetlerinin incelenmesinden şu sonuç çıkıyor ki, bu savaşın bütün anlamını Almanya ile İngiltere rekabetine bağlamak, tamamen yanlış ve meseleye sathî bir şekilde bakan bir fikir olarak anlaşılır. Şüphesiz Almanya ile İngiltere arasında dünya hâkimiyeti adına cereyan eden mücadele, bu muharebenin en önemli sebeplerinden biri ve bu yangının meydana gelmesinde gayet büyük bir faktördür. Aynı zamanda Alman-İngiliz ihtilâfının yanı sıra bu savaşın çıkmasında Türkiye meselesinde Rusya ile Almanya arasında cereyan eden rekabetle Afrika meseleleri ve Alsas-Loren meselesi, Briey havzası madenleri etrafında Fransa ile Almanya arasında mevcut rekabetin de şüphesiz Umumî Harb'e büyük etkileri vardır.

Bu harbin arifesinde yalnız İngiliz ve Alman emperyalizminin emelleri arasında ihtilâf mevcut olmayıp aynı zamanda Alman ve Rus, Alman ve Fransız emelleri arasında çatışma çıktığı içindir ki, neticede bir İngiliz-Alman savaşı değil bir dünya savaşı ortaya çıkmıştır. Bilhassa Küçük Asya'daki mücadelede en büyük rolü Rusya ve Almanya oynamıştır. Fransa ve İngiltere, Küçük Asya'dan ziyade yerkürenin diğer bölgeleriyle ilgili menfaat uğruna dünya savaşına sürüklendiler.

Kapitalist Almanya için Türkiye'de Alman nüfuzunun muhafazası ve artırılması bu harbin arifesinde büyük bir önem kazanmıştı. O zaman Almanya'nın Küçük Asya'daki menfaatleri hakkında şu satırları yazmıştım: "*Emperyalist Almanya'nın Küçük Asya'da büyük sanayi ve siyasî menfaatleri vardır. Bu menfaatler o kadar müsbet, o kadar önemli ve kapitalist Almanya'nın son on, yirmi yıl içinde takip etmekte olduğu dış siyasetiyle o kadar bağlıdır ki, en kuvvetli Avrupa devletlerinin hükûmetleri onları nazarı dikkate almak mecburiyetindedir. Bir veya birkaç devletin, Almanya'nın buradaki menfaatlerini nazarı dikkate almaksızın Küçük Asya'nın taksimine teşebbüsü, geçmiş asırların buna benzer bütün felâketlerini unutturacak kadar müthiş bir muharebeye sebep olması muhtemeldir.*"²

Wangenheim.

Aynı eserde ve birkaç satır sonra 29 Ocak 1913 tarihinde Tötonya Kulübünde verilmiş resmî bir ziyafette Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'in şu beyanatına yer vermişim³: "*Almanya hiçbir zaman Rusya'nın Türkiye üzerinde baskı yapmasına müsaade etmeyecektir. Bunu düşünmek bile sırf delilik olur. Sazonof kabinesine hareket serbestliği sağlasın diye Almanya, Anadolu'daki menfaatlerini feda etmeye razı olamaz. Kimserin Anadolu'ya el uzatmasına ne bugün ne de gelecekte müsaade edeceğiz.*"

Şayet Osmanlı Devleti'nin taksiminde Almanya'ya en büyük hisse verilecek olsaydı, emperyalist Almanya, bu taksime iştirak etmekten çekin-

mezdi. Fakat Türkiye'nin taksim edilerek bölüşülmesi hâlinde, en büyük hisse Karadeniz'e sahip olan ve Türkiye ile karadan sınırdaş olan Rusya'ya verilecekti. Rusya'dan sonra en iyi parçalar Süveyş Kanalı ve İran Körfezi, buralara hâkim olan İngiltere'nin olacak, Suriye de burada nüfuzu bulunan Fransa'nın eline geçecekti. Almanya'nın hissesine ancak bazı önemsiz kalıntılar düşeceği aşikârdı. Bu şartlar çerçevesinde emperyalist Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni tehdit eden tehlikenin şimdilik önünü alması ve Türkiye'yi askerî ve iktisadî bakımdan

² İstikbalin *Büyük Kara ve Deniz Yolları* adlı eserimin 78. Sayfasına bakınız.

³ Hans Freiherr von Wangenheim (1859-1915). I.Dünya Savaşı sırasında, 1912-1915 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Büyükelçiliği yapmış olan diplomat (Ed.).

kuvvetlendirerek desteklemeye çalışması hayret edilecek bir şey değildir.

Osmanlı Devleti'ni tehdit eden başlıca tehlikenin Rus tehlikesi olduğu meydandı. Duma'nın 13 Aralık 1912 tarihli oturumunda **Milyukov**, Doğu Anadolu'ya sahip olmanın Rusya için ne kadar önemli olduğunu izah etti. Kadet Partisi Başkanı şunları söyledi: *"Tamamen veya çoğunlukla Ermenilerin yaşadığı Van sancağıyla civar muntıkadaki Ermenilerin durumuna yabancı kalamayız. Bu yerler hem bir çıkış olarak ekonomik yönden hem de askerî bakımdan önemlidir. Ayastefanos Antlaşması'nda biz bu yerlerde belirli bir nüfuz sağlamakla yetinmemiştik. Sınırımız daha sonra Berlin Kongresi'nde belirlenen sınırın daha batısından geçerek Fırat'ın doğduğu yeri kapsıyordu."*

Tabiidir ki Doğu Anadolu'nun ekonomik ve askerî öneminden bahsederken Rus istilâ emelleri bakımından tamamen haklıydı. Rusya, ele geçirilmesi zor tabii bir istihkâm vazifesi gören Doğu Anadolu'ya sahip olduktan sonra, Anadolu'nun diğer bölgelerine de kolaylıkla girebilecekti. Ayrıca Rus ordularına karşı savunması, Almanlar tarafından gönderilecek pek büyük askerî kuvvetler gerektiren Irak ve Bağdat yolunu da tehdit edebilirdi.

Savaşın başlamasından önce *Sırp ve Alman Siyaseti* adlı eserinde Alman yazarı Rohrbach⁴, Rus ve Alman menfaatleri bakımından Doğu Anadolu'nun taşıdığı önem hakkında şunları söylüyor: *"Doğu Anadolu, coğrafi durumu ve tabii engebeleri sayesinde Türkiye üzerindeki hâkimiyetin anahtarıdır. Doğu Anadolu'nun Rusların eline geçmesi Türkiye'nin müstakil bir devlet olmak itibarıyla sonu demek olurdu. Doğu Anadolu'da Rus hâkimiyetinde olduğunu farz edelim; böyle bir hâlde Doğu Anadolu'ya sahip olan Rusya, İran Körfezi'nden Akdeniz'e kadar bütün Anadolu'ya hâkim olacaktı. Güney Kafkasya, Doğu Anadolu ve Kuzey İran'ı elinde bulunduracak Rusya'nın vaziyeti kadar Anadolu için korkunç bir durum düşünülemez. Bundan dolayı eğer Türkiye'nin geleceği bizim için gerekliyse, Doğu Anadolu Türkiye'nin elinde kalmalı; siyasî mülâhazalar neticesi olarak Türkiye'yi son raddeye kadar tutmaya*

mecbur olduğumuz için Doğu Anadolu'nun Rusya'ya geçmesine müsaade etmemeliyiz."

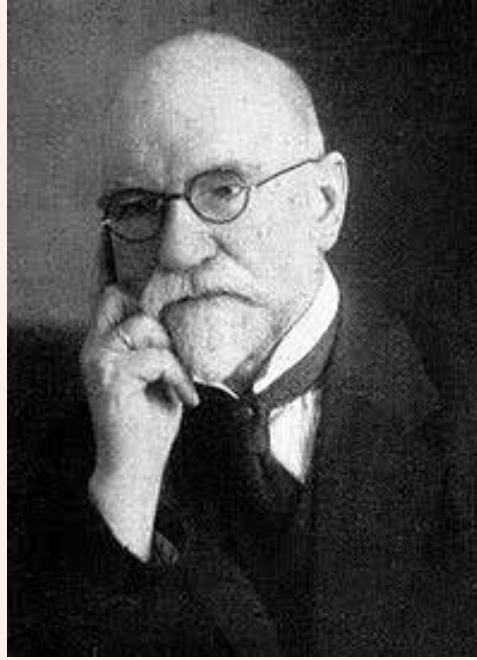
Hâlbuki **Milyukov**'un nutuklarından anlaşıldığı üzere Rus liberalleri, Doğu Anadolu'nun Rusya'ya ilhak edilmesini zarurî görmekteydiler. Rus burjuva basınının Uzak Doğu maceraları dolayısıyla gösterdiği memnuniyetsizliğin sebeplerinden biri, bütün bu Mongolistan ve Mançurya işlerinin Rus diplomasisinin nazarı dikkatini Yakın Doğu işlerinden alıkoymasıydı. Gerçekten de Rus-Japon savaşından sonra Rus hükûmeti, Balkan ve Anadolu meseleleriyle hararetle uğraşmaya başladı.

Tabiidir ki Rus emperyalistlerine göre Doğu Anadolu'nun ele geçirilmesi ancak nihaî hedef olan İstanbul'un Karadeniz ve Çanakkale boğazlarının ele geçirilmesine doğru atılmış bir adım

olacaktı. Çoğunluk Rus emperyalistlerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nun müstakil bir devlet olarak kalması arzu edilen bir şey değildi. **Milyukov**'un Rus Şehirleri Birliği menfaatine olarak verdiği bir konferansta iddia ettiği gibi *"Türk devleti, başında hükûmet bulunan bir haydut teşkilâtından başka bir şey olmadığından Türkiye'nin taksimi gereklidir."*⁵

Gerçi **Milyukov** savaşın güya kurtarmaya yönelik olan gayelerini böyle istilâ kokan bir temayülle nasıl izah edebileceği hususunda bir dereceye kadar acze düşüyordu. Lâkin tarihî geleneklerle ilgili düşünceler, Rus liberal partisinin liderine bu müşkülden çıkmak çaresini buldurdu:

"Rusya eskiden beri boğazlara sahip olmak gayesini takip ediyormuş. Rus istilâ siyasetinin bu temayülünü nihayet gerçekleştirerek Rusya'nın Avrupa'daki birçok iddiasına bununla son vermeliymiş. Zaten devletin mütemediyen genişlemesi bizi geri dönülmez bir şekilde boğazların zaptına sevk etmekteymiş." Bu harpten önce Rus basınında çıkan yazılardan ve savaş sırasında bile dile getirilen fikirlerden anlaşılıyor ki bizim hükûmet çevreleri ve burjuva sınıfımız, son zamanda Uzak Doğu hülyalarından vazgeçip Rus dış siyasetinin 'tarihî gelenekleri'ne dönmek ve ilk fırsatta Osmanlı Devleti'nin varlığına son vermek kararını almışlardı. Şurası itiraf olunmalıdır ki, Balkan Savaşı'ndan itibaren şartlar, Rusya'nın

Rohrbach.

⁴ Paul Rohrbach (1869-1956): Alman yazarı. *Dünya Politikası* adlı eseriyle tanınmıştır (Ed.).

⁵ Reç gazetesinin 19 Nisan 1915 tarihli nüshası.

Yakın Doğu üzerine yürümesi için pek çok müsait bir şekil almaya başlamıştı. Bunun aksine olarak bu savaşın sonuçları, Almanya'nın Türkiye'deki vaziyeti için endişe etmeye başlayan Alman emperyalist çevrelerinde büyük bir telâşa yol açmıştı. Birçok Alman yazarları Türkiye'de bu kadar emekle yapılmış olan Alman binasının bundan sonra kum üzerine dayanacağını açıkça itiraf etmeye başladılar. Sabık Alman Başbakanı Bülov, *Alman Siyaseti* başlığıyla yazdığı bir eserde⁶ Büyük Harb'in arifesinde Almanya'da kabul edilmiş olan son askerî kanun tasarısı, Balkan Savaşı'nın Almanya için ortaya çıkardığı durumun sonucu olduğunu söylüyor.

Balkan Savaşı, bütün Alman ve Avusturya basını tarafından, Sırbistan'ı Almanya'nın Yakın Doğu'ya girmesine mani olacak bir set hâline dönüştürmüş olan Rus diplomasisinin kullandığı entrikaların sonucu gibi anlaşılmıştı. Tabiidir ki o zamandan beri Rus-Alman ilişkileri sür'atle bozulmaya başladı. Rus askerî kuvvetinin artması, Fransız yazarlarından İstefan Lozan ve Jül Hideman'ın Fransız basınında çıkan tehdit edici makaleleri, Rusya'nın 1917'de yedi milyonluk bir orduya sahip olarak Almanya'yı alt üst edecek güçte bulunacağına dair serseri Jrefski tarafından yazılan makale, Rusya'nın Karadeniz'de ve Küçük Asya'daki tarihî vazifeleri gibi Yakın Doğu meselesinin yakın bir gelecekte halledilmesi konusunda Rus emperyalist çevrelerinde görünen temayülleri ifade eden birçok makalelerin Rus gazetelerinde çıkması, Almanya'da büyük bir telâşa yol açtı.

Panjermanist basını, Rusya'nın ilk *Ermeni karışıklığından* yararlanarak Küçük Asya'nın bir kısmını işgal ve Türkiye'nin taksimini Alman menfaatlerine aykırı bir şekilde gerçekleştireceğini ikide bir tekrar ediyordu. 24 Ocak 1913 tarihinde yani Alman ordusunun olağanüstü artmasıyla ilgili malûm kanun tasarısının kabul edilmesinden bir gün önce *Magdeburger Zeitung* gazeteleri şunları yazıyordu: "*Küçük Asya'nın Almanya'nın arzusuna aykırı veya Almanya'nın iştiraki olmaksızın taksimine müsaade edilmeyecektir.*"

28 Nisan 1913 tarihinde ise söz konusu kanun tasarısı münasebetiyle **Reç** gazetesi şöyle bir değerlendirme yapıyordu: "*Almanya, 1914 baharından ziyade gecikmeyecek önemli hadiseler için hazırlanıyor.*"

Bu hususta *Reç* küçük bir hata yaptı. Savaş, 1914 baharında değil, baharın hemen sonrasında başladı. Şurası dikkate değer, Alman askerî kuvvetlerinin olağanüstü artması lehinde teşvikte bulunan

halktan bir defaya mahsus olmak üzere bir milyar mark kadar savaş vergisi alınmasıyla ilgili hükümet projesini savunan ve nihayet memleketi muharebe fikrine alıştırmaya çalışan Almanya'nın müfrit vatansever basını da, Avrupa faciasının başlangıcına kadar Rusya'nın Anadolu'daki istilâ plânlarından, başta Rusya olduğu hâlde **Üçlü İtilâf** (İngiltere, Fransa ve Rusya)'ın, Türkiye'nin en iyi parçalarını almak istediklerinden, Almanya'nın tarihinin buhran noktasında bulunduğundan devamlı bahsederek, Anadolu'da elde edilmiş olan vaziyeti savunmak ve Almanya'nın bir dünya devleti olarak önemini korumak için, icabında her şeyi feda etmek, memleketin vazifesi olduğunu ikide bir tekrar etmekteydi.

Savaştan önceki son iki yıl zarfında her gün on ila yirmi Alman gazetesi, Osmanlı Devleti'nin yıkılma ihtimalinden, böyle bir felâketin Almanya için, Almanya'nın gelecekteki ekonomisi için, Almanya'nın bir dünya devleti sıfatıyla sahip olduğu mevki için ortaya çıkması muhtemel öldürücü sonuçlardan bahsetmekteydi.

Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu hakkında besledikleri istilâ emellerine dair ortaya koyduğumuz mülâhazalardan Türk meselesinin yani Osmanlı mirasının taksimi meselesinin, dünya savaşının çıkmasına büyük etki yaptığı anlaşılıyor. Savaşın arifesinde "Hasta adamın yatağı" başında cereyan edip 1914'te dünyanın başına gelen büyük felâketin asıl sebeplerinden biri olmuş, faciada en önemli roller Rusya ve Almanya tarafından oynanmıştı. Anadolu'da önemli menfaatleri bulunan diğer iki büyük devlet, yani Fransa ile İngiltere, Türk meselesinden dolayı herhangi bir devletle olan ilişkilerinin gerginleşmesine meydan vermemek; ikincisi, yerkürenin bir kısmı için bir silâhlı çatışmadan uzak durmak gayesiyle Almanya ile herhangi bir anlaşma şeklini kabul etmeye hazırды.

Bu suretle Türk mirası denilen faktörün dünya muharebesi üzerindeki etkisi söz konusu olunca denebilir ki, bu muharebe, her şeyden önce, Osmanlı meselesinde Almanya ile Rusya arasındaki menfaat uyumsuzluğundan ileri gelmiştir. Şu kadar ki, bundan Fransa ve İngiltere'nin siyaseti, dünyanın diğer meselelerinde de Bağdat meselesinde olduğu gibi Almanya ile herhangi bir anlaşma yolu bulmaya çalıştıkları anlaşılmalıdır. Rusya ile Almanya, Potsdam Muahedesi'ne ve diğer muahedelere rağmen Anadolu meselesinde ciddî ve sağlam bir anlaşmaya nasıl varamadıysa, Fransa ile Almanya da meselâ Fas meselesi hakkında her iki tarafı memnun edecek bir anlaşma şekli bulamazlardı.

Son.

⁶ Söz konusu eserin Türkiye ile ilgili bölümüne bakınız.